

УДК 378.014(477)

С. М. ДОМБРОВСЬКА

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Проаналізовано теоретичні аспекти формування нових механізмів впливу держави на реформування вищої освіти України, методи подолання бюрократизму в науці та в управлінні нею. Запропоновано механізм упровадження наукових результатів в освітянські стандарти, який сприятиме вдосконаленню навчального процесу та здоланню труднощів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: вища освіта, реформа освіти, вищі навчальні заклади.

In the article the theoretical aspects of forming of new mechanisms of influence of the state are analyzed on reformation of higher education of Ukraine, methods of overcoming of bureaucratism in science and its management. The mechanism of introduction of scientific results is offered in educational standards, which renders assistance to the improvement of educational process and overcoming of difficulties which Ukrainian higher educational establishments ran into.

Key words: higher education, educational reform, higher educational establishments.

Актуальність проблеми зумовлена принципово якісним соціальними змінами, що зазнало людство на рубежі ХХ-ХХІ ст. і які спричинені поширенням глобалізаційних процесів на всі галузі людського життя. Одним із найвагоміших соціальних зрушень стало зростання функціональної ролі освіти в забезпеченні економічного і соціального прогресу суспільства, посилення її суттєвого впливу на людину і суспільство. Перетворення освіти на один з вирішальних соціокультурних чинників інформаційного суспільства – “суспільства знань”, “суспільства освіти” потребує відповідних змін як в організації системи національної вищої системи, так і в змісті, формах і методах навчального процесу. Адже сьогодні глобалізаційні процеси розглядаються в більшості своїх проявів не тільки як специфічна форма ущільнення соціального і освітнього простору, а як процес нелінійного розгортання соціальної творчості та життєтворчості індивідів.

Проблеми державного управління системою вищої освіти висвітлюються в дослідженнях Б. Данилишина, Д. Дзвінчука, Г. Дмитренка, К. Корсака, В. Куценко, В. Лугового, В. Майбороди, В. Огнев'юка, В. Паламарчука, А. Прокопенка, О. Яришко та ін.

Метою статті є визначення та науковий аналіз державного формування освітньої політики та її вдосконалення.

У нових соціально-економічних умовах освіта набуває високого статусу, оскільки саме вона сприятиме переходу до інформаційного суспільства й формування пріоритетів розвитку держави. Високоосвічена молодь – головний стратегічний резерв соціально-економічних реформ в Україні, без якого неможливий подальший розвиток суспільства. Освіта виступає одним з основних

чинників соціальних перетворень, оскільки її можливості впливу на розвиток суспільства є значними внаслідок охоплення практично всього населення. Тому освіта безпосередньо впливає на економічне, політичне і соціальне життя суспільства, закладає потенційні підвалини його вдосконалення. Побудова громадянського суспільства може бути забезпечена лише за умови переорієнтації освіти на цінності демократії. Це завдання об'єктивно виступає соціальним замовленням як населення в цілому, так і добровільних громадських організацій та рухів зокрема [6]. Завдяки продуманим управлінським заходам в освітній галузі можна формувати правову культуру громадян, що мають як партнери взаємодіяти з державою.

Нагальною потребою за цих умов виступає вироблення ефективного і результативного управління освітою. У діяльності освітньої галузі щодо формування активного члена громадянського суспільства важлива роль належить органам державного управління освітою, зокрема обласного та районного рівнів, адже саме вони мають найбільше можливостей для ефективної взаємодії на місцях з громадськими організаціями, партіями, об'єднаннями, окремими громадянами в ході вдосконалення навчально-виховного процесу. Урахування потреб і запитів членів громадянського суспільства щодо надання освітніх послуг має здійснюватися шляхом прийняття конкретних управлінських рішень, які, не виходячи за межі компетенції того чи іншого органу управління освітою, повинні водночас ґрунтуватися на чинній нормативно-правовій базі та враховувати регіональні аспекти, традиції освіти, що історично склалися в області, місті чи районі.

Зміни у функціонуванні органів управління потребують упровадження в їх діяльність процедур прогнозування, аналізу та коригування разом із використанням традиційних організаційно-контролюючих функцій. Це потребує вдосконалення технології управлінської діяльності органу влади та відносин в освітній галузі.

Технологія управління розглядається як ефективне поєднання можливостей наявних умов для провадження освітньої діяльності (матеріальна база, технічні засоби навчання, методичне та навчальне забезпечення) і організаційних форм роботи (планування, аналіз, прийняття рішень, організація виконання) [5]. При цьому важливим є те, що у громадянському суспільстві держава і її органи управління та суспільні інститути (громадські організації, партії, релігійні громади, профспілки тощо) виступають як партнери.

У процесі державного управління реформуванням освітньої системи необхідно чітко визначити основні завдання й напрями оновлення змісту освіти. Ця діяльність повинна ґрунтуватися на таких засадах:

- опора на вікові особливості сприйняття;
- урахування особливостей мислення дітей і молоді;
- формування активної життєвої позиції, конструктивно-критичного мислення;
- доступності навчального матеріалу для ефективного засвоєння більшістю учнів;
- науковості;
- уміння застосовувати набуті знання з основ наук у повсякденному житті;
- використання останніх досягнень педагогічної науки [1].

Кардинальне оновлення змісту освіти є одним з найскладніших завдань

сучасного державного управління галуззю. Враховуючи, що створення інформаційної цивілізації потребує, в першу чергу, створення умов для самореалізації особи, а не набуття нею чітко регламентованого обсягу знань і вмінь, діяльність місцевих органів управління освітою має перебудовуватися в напрямі збору інформації та аналізу даних з реформування освітньої галузі. Але надмірна централізація управління ВНЗ (найгостріше відчутна в розподілі ресурсів, виборі наукової тематики діяльності підрозділів), бюрократичні принципи роботи, створює серйозні перепони для розвитку вітчизняної системи освіти. Громіздка, негнучка управлінська структура ВНЗ має тенденцію до зростання. Багато підрозділів дублюють функції один одного. Хоча в напрямі вирішення цих проблем пропонуються зміни в Законах України “Про освіту” та “Про вищу освіту”. У цих змінах передбачається посилення автономії ВНЗ, демократизація їхнього життя, а саме надання права керівникам, ученим радам самостійно формувати штатний розпис, вносити зміни до бюджету. Незважаючи на підвищення соціальної значущості проблем розвитку й оновлення післядипломної освіти в Україні, законодавча основа для ефективної реалізації її функцій у вказаній сфері ще не склалася. Окрім того, згідно з принципами автономії навчальних закладів, відповідальність за якість вищої освіти переглядається відповідно до кожного конкретного навчального закладу. Реалізація основних принципів дотримання якості освіти надає можливість оптимізувати планування, більш ефективно перерозподіляти ресурси, концентрувати увагу органів державного управління на структурних підрозділах ВНЗ, визначити додаткові стратегічні цілі, а головне – систематично оцінювати результати діяльності кожного конкретного викладача, кафедри, наукової лабораторії, факультету, вищого навчального закладу. У свою чергу, це вимагає втілення в життя комплексу таких заходів:

- розробку нормативно-правових, організаційних, науково-методичних, фінансових та інших документів, які регламентують функціонування системи державного контролю якості освіти;
- оптимізацію мережі вищих навчальних закладів;
- формулювання вимог до якості і контроль за відповідністю ним якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах;
- удосконалення системи державної атестації, структури та критеріїв роботи ДЕК [2].

Сьогодні в Україні до проблем, пов’язаних зі стандартизацією освіти, належать питання якості освіти, уніфікації та адаптивності освітніх програм, зрозумілості їх змісту та можливості практичної реалізації, визнання документів про освіту. Їх вирішення стосується не тільки нашої країни. В умовах глобалізації економіки проблеми стандартизації активно обговорюються в багатьох країнах світу, тому що освіта глибоко інтегрована в економіку, суспільне життя, а її рівень та якість істотно впливають на якість життя та на можливість сталого розвитку світового співтовариства. У сучасних умовах наша держава рухається до нових, більш діючих і правомірних стандартів демократії, цивілізованого, соціально-орієнтованого господарства. Важливого значення набуває спрямування вищої освіти на досягнення нею нового світового рівня, а саме: створення відповідних умов для підвищення конкурентноспроможності закладів вищої освіти шляхом підвищення

якості; оновлення її змісту; урізноманітнення форм і вдосконалення державного фінансування вищої освіти; упровадження прозорості та відкритості фінансово-економічного механізму; перебування державних і недержавних освітніх закладів в однакових умовах функціонування; поширення пільг в оподаткуванні навчальних закладів; збільшення внеску в розвиток економіки України, науки, освіти, культури країни й добробуту народу. Інтеграція вищої освіти у світову систему – це об'єктивний процес, що не повинен розвиватися некеровано. Світова громадськість може й повинна бачити та аналізувати його позитивні й негативні сторони, приймати важливі управлінські рішення з його координації та корекції. Важливу роль у процесі розвитку міжнародної інтеграції освіти відіграють міжнародне співробітництво й такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО [3].

Усі складові вищої освіти як соціального явища є об'єктом державного регулювання, а тому рух до нової, адекватної вимогам постіндустріальної цивілізації системи вищої освіти пов'язаний у першу чергу зі зміною сутності й статусу методів системи державного управління вищої освіти. Успішна реалізація цього завдання залежить від належної діяльності об'єктів і суб'єктів управління. Одним із важливих аспектів управління ВНЗ виступають механізми управління, під якими слід розуміти сукупність способів здійснення функцій управління, що забезпечують досягнення встановлених цілей і результатів. Привести в дію організовану систему та отримати відповідний результат можна лише через вплив на неї керівного органу. Для цього необхідні певні інструменти, які б забезпечували досягнення поставлених цілей. Такими інструментами прийнято вважати механізми управління, які стійким розвитком в освітній системі являють собою динамічну структуру гнучкої взаємодії соціальних суб'єктів, характер якої складається й визначається соціальним поведінням цих суб'єктів. Механізми державного управління виконують регулюючу й мобілізуючу функції, що виявляється в активізації суб'єктів управління та зміні їх цільових і ціннісних настанов у процесі проектування змін в освіті, забезпечує зв'язок і взаємозумовленість управлінських рішень [4]. Таким чином, на основі найхарактерніших ознак державного управління визначено ті механізми, що належать до класу інноваційних. Доведено, що цим ознакам відповідають стандарти вищої освіти, які є інноваційними механізмами державного управління. Законом України “Про вищу освіту” встановлено, що стандарт вищої освіти – це сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання.

Під стандартизацією у сфері державно-управлінської освіти слід розуміти процес вироблення і впровадження в життя освітніх стандартів, які забезпечують набуття студентами професійної компетентності. Інноваційний розвиток вищої школи припускає зміну принципів і механізмів державного управління нею. Оптимізація управління передбачає скорочення рівнів управління, його децентралізацію, розширення соціальної бази, підвищення дисципліни суб'єктів управління відносно. Для формування державно-суспільного управління потрібне дотримання не тільки взаємного інтересу суб'єктів, але й взаємних зобов'язань, відповідальності. Механізми державного управління стійким розвитком в освітній системі являють собою динамічну структуру гнучкої взаємодії соціальних суб'єктів, характер якої складається й визначається соціальною поведінкою цих

суб'єктів. Механізми державного управління виконують регулюючу й мобілізуючу функції, що виявляється в активізації суб'єктів управління та зміні їх цільових і ціннісних настанов у процесі проектування змін в освіті, забезпечує зв'язок і взаємозумовленість управлінських рішень.

Дослідження інноваційних процесів у вищій школі України, як показав проведений аналіз, тісно пов'язане з виявленням і описом істотних характеристик суспільства, що структурується в ході постіндустріальних трансформацій.

Комплексний аналіз системних, структурних і змістовних інновацій у системі вітчизняної вищої освіти дозволив переосмислити з позицій сьогодення історичний досвід розвитку вищої школи в Україні, узагальнити результати моніторингу змін, які відбувались у ній в період розбудови й самоствердження української державності. Таким чином роль і місце вищої освіти зростає в економіці кожної країни, оскільки вища освіта є високоефективним інвестиційним ресурсом, призначення освіти полягає в необхідності формування особистості громадян та підготовки професійних працівників, дана галузь відіграє унікальну роль, готуючи висококваліфікованих спеціалістів для ринку праці та створює умови для забезпечення стабільного розвитку економіки України. Вища освіта виступає важливим фактором забезпечення конкурентноспроможності країни, а в підвищенні конкурентноспроможності та інноваційному розвитку національної економіки провідну роль має відігравати сукупність ефективних політико-правових, економічних, соціально-культурних, технологічних та інфраструктурних факторів, які б забезпечували національну конкурентноспроможність вищої освіти та зміцнювали роль і місце вищої освіти. Тому всі наведені заходи та їхнє урахування при вдосконаленні державної стратегії в управлінні освітою можуть кардинально поліпшити освітню парадигму вищої школи.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного і прогностичного супроводу управлінських рішень, подолання фрагментарності статистики, підготовка всебічної інформації з опорою на соціологічні дослідження (зміни в освітніх потребах різних прошарків населення і регіонів, всебічний моніторинг якості освіти, оцінювання ситуації споживачами освітніх послуг, динаміка соціокультурних орієнтацій учасників навчально-виховного процесу, мобільність світоглядних очікувань і установок відповідно до загальної соціокультурної динаміки у країні і світі).

Література:

1. Андрущенко В. П. Модернізація освіти: політика і практика / В. П. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
2. Бабак В. П. Доповідь “Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні” / В. П. Бабак. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 184 с.
3. Балбеко А. М. Новые подходы к управлению развитием высшей школой и задачи повышения качества высшего образования / А. М. Балбеко // Право и образование. – 2007. – № 12. – С. 4–8.
4. Вища школа України: реальність і тенденції розвитку : [монографія] / Г. І. Артемчук, В. В. Попович, Г. Г. Січкаренко. – К. : Ленвіт, 2004. – 176 с.
5. Наукові основи управління в системі освіти : [монографія] / А. І. Прокопенко ;

Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 304 с.

6. Яременко Л. М. Роль і місце вищої освіти в забезпеченні конкурентоспроможності та інноваційного розвитку національної економіки / Л. М. Яременко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів ; голов. ред. Т. М. Боголіб. – 2007. – Вип. 4. – С. 52–58.

Надійшла до редколегії 16.12.2010 р.